

РОЗДІЛ 4 ТЮРКСЬКІ МОВИ

УДК 811.512.161:81.36

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2021.15.16>

СИНТАКСИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ТУРЕЦЬКОЇ РОЗМОВНОЇ МОВИ: МОДЕЛІ СПРОЩЕННЯ ДОДАТКОВОЇ КЛАУЗИ

SYNTACTIC FEATURES OF SPOKEN TURKISH: OBJECT CLAUSE SIMPLIFICATION MODELS

Сорокін С.В.,

*orcid.org/0000-0001-5014-8415**кандидат філологічних наук, доцент,**декан факультету сходознавства**Київського національного лінгвістичного університету*

Турецька як аглютинативна мова, належна до тюркської мовної сім'ї, має чимало специфічних рис, що видаються доволі незвичними для тих осіб, рідною для яких є генеалогічно відмінна мова та (або) мова типологічно іншої граматичної будови, наприклад індоєвропейська флективна українська. Найбільше така специфіка знаходить свій вияв на рівні синтаксису. Наприклад, питомо тюркському синтаксичному субстрату взагалі не властиві підрядні сполучники, поєднання речень на основі підрядного синтаксичного зв'язку, отже, складнопідрядні речення у будь-якому форматі. Незначна кількість варіантів синтаксичного гіпотаксису представлена єдиним сполучником *ki*, запозиченим з індоєвропейської перської мови, на якому ґрунтовано буквально кілька типів складнопідрядних речень. Натомість система турецького синтаксису зводиться до значної представленості інклюзивних синтаксичних конструкцій – клауз, або «розгорнутих членів речення», які «вплітаються» у структуру простого речення на правах своєрідного другорядного члена, що має доволі специфічну синтетичну організацію. Їхня інтеграція інколи становить труднощі навіть для носія турецької мови, не кажучи вже про іноземців, які вивчають цю мову. Серед таких клауз найбільш складною з точки зору структури є додаткова, труднощі інтеграції якої можуть значно сповільнювати процес комунікації. Саме тому розмовна мова випрацювала цілу низку моделей спрощення цих синтаксичних структур, що дає змогу надати спілкуванню більшої динамічності. У пропонованій статті розглядаються найбільш поширені з цих моделей, більшість яких твориться на основі асиндетичного синтаксичного зв'язку. Моделі спрощення додаткових клауз, описані в представленій статті та проілюстровані фактичним матеріалом, зокрема, стануть у нагоді українцям, які вивчають турецьку мову як іноземну, адже інтеграція й використання специфічних турецьких синтаксичних структур становить для них неабиякі труднощі.

Ключові слова: турецька мова, синтаксис, додаткова клауза, розмовна мова, асиндетон.

Turkish which is the object of this research paper is an agglutinative language that belongs to Turkic language family. Turkish has a lot of specific features which seem extraordinary to those people who speak some other language that belongs to another grammatical or genetic type like Indo-European and fusional Ukrainian. The most specific level is syntax, for example indigenous Turkic syntactic substratum does not contain subordinating conjunctions and subordinating combinations of clauses at all. Few variants of hypotaxis can only be mentioned which are based on the conjunction *ki* borrowed from Indo-European Persian. Meanwhile the Turkish syntactic system contains a lot of inclusive syntactic structures, specific Turkic non-predicative clauses that are literally "inwoven" into the "fabric" of a sentence as its secondary part. They have a complex syntactic organization which can be difficult for integration and usage even for a native speaker not to mention a foreigner learning Turkish as a foreign language. Among the mentioned clauses the object one is the most complex and specific, and sometimes can cause the slowdown of communication process and even communicative deviations. For that very reason the spoken Turkish developed several models for the simplification of these syntactic structures that results in providing dynamics in communication. The present research paper deals with the most common of these models the vast majority of which is based on asyndeton as a type of syntactic connection. The models of simplifying the object clause described and illustrated with examples in the present paper can be helpful for Ukrainian people who learn Turkish as a foreign language since the integration and usage of Turkish syntactic structures present significant challenge for them.

Key words: Turkish, syntax, object clause, spoken language, asyndeton.

Постановка проблеми. Для будь-якої мови цілком природною є ситуація, коли між письмовим і розмовним варіантами існують відмінності, хоча, без сумніву, у різних мовах такі відмінності

можуть виявлятися різною мірою. Це твердження можна навіть сприйняти на рівні аксіом, адже без зайвих доказів очевидно, що розмовна мова завжди простіша від письмової як за лексичним

складом, так і за використовуваними граматичними формами. З погляду диференціації розмовної і письмової мов турецька (в історичній ретроспективі – османська) дає нам доволі цікавий матеріал для роздумів. Османська мова формувалась орієнтовно від XIV століття й розвивалася аж до колапсу Османської Імперії після Першої світової війни (офіційно Імперія припинила своє існування у 1922 році, республіка була проголошена 29 жовтня 1923 року). Протягом усіх цих століть вона, зазнаючи численних зовнішніх впливів насамперед із боку арабської і перської, пізніше – французької мов набула стану штучної мови, незрозумілої для широких народних верств, які натомість послуговувалися власне турецькою мовою, що мала назву *kaba Türkçe* (тобто «груба турецька») й представниками османської аристократії, інтелігенції розцінювалась як ознака низького простонародного походження (докладно про історію турецької мови [3; 4]). Отже, межа між письмовою мовою, «високим стилем» (*Lisani Osmani*), і розмовною, «грубою» турецькою мовою була дуже рельєфною.

Постановка завдання. Метою статті є розгляд синтаксичних особливостей турецької розмовної мови.

Виклад основного матеріалу. Мовні трансформації республіканської доби, передусім започаткована засновником Турецької Республіки та її першим президентом М.К. Ататюрком «мовна реформа» (*Dil Devrimi*, початок 1928 року), яка тривала десятиліттями й мала характер державної мовної політики, спричинили те, що місце османської мови, з одного боку, й народної турецької, з іншого боку, посіла мова Турецької Республіки (якою послуговуються й сьогодні), що де-факто також являє собою багато в чому штучне утворення (штучне з погляду еволюції, але не сьогоденного стану, адже нині вона стала цілком природною для будь-якого її носія, хоча дискусії щодо доцільності мовної реформи в певних колах у Туреччині точаться й сьогодні).

Процес штучного, підтримуваного державою перетворення турецької мови, який мав на меті її пуризацію (передусім очищення від арабсько-перських мовних елементів) та зближення літературної норми з розмовною мовою населення Анатолії, була успішною; Дж. Льюїс, видатний британський тюрколог, цей успіх охарактеризував як «катастрофічний» [12; 13]. Його результатом стало введення в широкий обіг як державної і літературної турецької мови того варіанта, який став зрозумілим для всіх людей незалежно від їхнього місця народження чи соціального статусу

(хоча регіональні чи навіть соціальні відмінності залишаються досі, спостерігається процес ревізії результатів мовної реформи, проте це не є предметом пропонованої статті [3]). Водночас письмова літературна норма сьогоденної турецької мови виявляється багато в чому відмінною від усного, передусім розмовного мовлення. У загальних рисах ці відмінності на рівні граматики можна звести до того, що розмовна мова не послуговується значною кількістю граматичних форм, які властиві чи потенційно властиві письмовій мові, є чимало форм, які мають стильову диференціацію (тобто характерні, наприклад, лише для офіційно-ділового стилю). Така граматична диференціація є й на рівні морфології, й на рівні синтаксису, причому синтаксичні відмінності є найбільш принциповими, саме вони становлять найбільші труднощі для опанування, наприклад, країномовними студентами.

Турецький синтаксис, якщо брати його повний, властивий літературній мові варіант, являє собою доволі специфічне як для нас, носіїв індоєвропейської мови, явище. Цій специфіці присвячено чимало праць (серед найбільш визначних варто згадати насамперед такі [1; 2]). Ключовим у синтаксичній системі турецької мови є дуже незначна представленість складнопідрядних речень і натомість наявність розгалуженої системи дієменників (за дефініцією, калькованою з російськомовних джерел, «імен дії»), дієприкметників і дієприслівників, які становлять базис для так званих клауз (за більш традиційною дефініцією, «розгорнутих членів речення») – спеціальних інклюзивних синтаксичних конструкцій, які наче «вплітаються» у структуру простого речення (рекурсивна логіка та сама, що й у складнопідрядних реченнях індоєвропейських мов, проте структурно це все виглядає дуже незвично, спричиняючи через це значні, подекуди нездоланні, труднощі для носіїв індоєвропейських мов, які вивчають турецьку).

Синтаксичний ярус, надто ж та його частина, що містить клаузи, змістово еквівалентні індоєвропейським підрядним додатковим у складі складнопідрядного речення, структурно виявляється найбільш громіздким, тому він пов'язаний з відмінностями на письмовому й розмовному рівнях. Безсумнівно, таких відмінностей є чимало, вони подекуди ставали предметом окремих студій і могли б іще стати предметом чималої кількості наукових праць (маємо сподівання, що так і станеться), тому це наше дослідження ми концентруємо лише на певній частині таких особливостей, властивих синтаксису розмовної турець-

кої мови. Серед науковців, які присвячували свої пошукові праці розмовній мові – їх не було багато, частіше все ж таки тюркологи-мовознавці зосереджувалися на явищах літературної, отже, письмової норми, – насамперед слід виділити Ю.В. Щеку [7; 8; 9; 10; 11]. У цьому контексті варті уваги його праці, предметом яких є парні дієслова [6] й концепція так званого нульового члена [8; 9].

Отже, найбільш громіздкими зі структурного погляду виявляються додаткові калузи (нагадаємо, що під ними маються на увазі клаузи, утворені на основі дієсменників, а саме інфінітивів, усічених інфінітивів, герундіїв, які в реченні виконують функцію додатка, найчастіше прямого). Такі синтаксичні утворення, які цілком природно виглядають у письмовому тексті, нерідко виявляються доволі складними для творення, вони роблять мову дуже ускладненою, очевидно, що ця ускладненість і громіздкість значно уповільнюють процес комунікації, що для розмовного спілкування й взаємного порозуміння комунікантів завжди є недоречним. Саме тому розмовна мова випрацювала цілу систему варіантів спрощення найбільш частотних синтаксичних конструкцій, що дає змогу надати їй більшої динамічності. Предметом статті є механізми й моделі спрощення додаткових клауз, інтегрованих на основі герундіїв і частково усічених інфінітивів, у турецькій розмовній мові. Повторимося, що для носія турецької мови спрощені розмовні синтаксичні конструкції є способом надання більшої динамічності процесу комунікації. Натомість для іноземця, який вивчає турецьку, це додатковий спосіб уникнути небажаних помилок на рівні інтеграції складних поліпредикатних комплексів, адже принципи синтаксичної рекурсії, у корені відмінні від звичної, спричиняють найбільші труднощі й, відповідно, найбільшу кількість потенційних помилок, не кажучи вже про значне загальмовування процесу комунікації і нерідко виникнення комунікативних девіацій. Представлена стаття не претендує на повноту викладу, проте ми хочемо дати поштовх до студій усної, зокрема розмовної, турецької мови, адже результатів таких студій дуже бракує, а це спричиняє прогалини у навчанні особливостям розмовної турецької мови українців, які прагнуть цю мову вивчати.

Схематично клаузи, що є предметом цієї статті, можуть бути представлені у такому вигляді: «-dığını (герундій) + перехідне дієслово у необхідній морфологічній формі (найчастіше часовій)», як у таких прикладах. *Arkadaşımın dün okula gelmediğini biliyorum* – Я знаю, що мій друг вчора не приходив до університету (погляньмо

на дослівний переклад: *Мого друга* род. відм. *вчора* до університету *неприходження його* герун. мин.-теперішнього часу у знах. відм. *знаю*). *Milliyet Gazetesi, başbakanın bu ülkeyi yarın ziyaret edeceğini bildirdi* – Газета «Міллієт» повідомила, що прем'єрміністр завтра відвідає цю країну (досл.: Газета «Міллієт» прем'єрміністра род. відм. цю країну завтра відвідування його герун. майбутнього часу у знах. відм. *повідомила*). Предикат клаузи цього типу представлений герундієм (одним із дієсменників – розрядів дієслова, що поєднують у собі властивості іменника і дієслова). Суб'єкт такої клаузи перебуває в оформленому (з показником -nın) або неформленому (з нульовим показником) родовому відмінку; формально маємо присвійний (двоафіксний) або відносний (одноафіксний) ізафет. Подивімося ще раз на дослівний переклад, представлений у дужках до наведених вище прикладів, і зрозуміймо, що творення такої синтаксично «сплетеної» конструкції для іноземця часто є непідйомною ношею, однак і носій мови нерідко прагне до того, щоб її спростити.

Як ремарку наведемо, що від турків на адресу, наприклад, українських студентів, подекуди навіть і не студентів, а якісних знавців турецької мови, можна почути комплімент (певною мірою сумнівний): «ти розмовляєш так, як пишуть у книжках». Такі вислови носіїв мови вказують на нехтування особливостями розмовної мови під час процесу навчання турецькій мові, тому введення в широку практику, насамперед до підручників турецької мови, синтаксичних моделей, властивих розмовній турецькій мові, аж ніяк не буде зайвим.

Клаузи творяться на основі вельми специфічного типу синтаксичного зв'язку, який інколи отримує дефініцію напівпредикативного (на відміну від повністю предикативного, що є в реченні між підметом і присудком) [5], а сама клауза інтегрується в основну частину речення перш за все за допомогою системи відмінків і післяйменників (службових слів). Коли ми говоримо про спрощену синтаксичну модель, найчастіше маємо справу з поєднанням (простим приляганням, співрозташуванням) двох простих речень (натомість речення з клаузою є простим ускладненим), які поєднуються або за принципом асиндетичного зв'язку (тобто формального граматичного зв'язку між реченнями бракує) або рідше за допомогою підрядного сполучникового поєднання (сполучникове поєднання для турецької мови – це певною мірою «екзотика», та й підрядний сполучник реально є лише один, а саме запозичений з індоєвропейської перської мови *ki*, на базі якого

твориться низка складених підрядних сполучників, таких як *çünkü, halbuki, meğerki*). Слід окремо зазначити (і ця думка не є новою для турецької граматики [8]), що в таких спрощених синтаксичних структурах, особливо тих, що утворені на основі асиндетону, значну роль відіграє сполучна пауза, яка є інтонаційним засобом поєднання двох простих речень у потоці мовлення.

Далі говоримо власне про моделі спрощення додаткових клауз, властивих турецькій розмовній мові, яких ми в рамках нашого дослідження налічуємо чотири (їх ми можемо назвати базовими, очевидно, що лише ними цей перелік не вичерпується): непрямі запитання; речення із з'ясувальною семантикою; речення з дієсловом *demek* (зокрема, сполучником *diye*); речення зі сполучником *ki*.

Найбільш поширеними є синтаксичні моделі (співрозташовані прості речення), в основі яких перебувають асиндетичний синтаксичний зв'язок і сполучна пауза, проте й вони мають кілька типів. Слід зауважити, що дієслово-присудок, що являє собою базу таких моделей (фактично присудок головного речення), майже в усіх моделях (крім тих, що мають цільову семантику) має обмеження, тобто утворити асиндетичне речення (як і речення зі сполучником *ki*) можна не в будь-якому випадку, а переважно тоді, коли присудок головного речення виражений дієсловами певних груп (пишемо «переважно», тому що розмовна мова інколи допускає певні нестандартні варіації, які можуть мати, зокрема, одиничний чи індивідуальний характер), насамперед дієсловом розумової діяльності (ментальним дієсловом), дієсловом сприйняття або іменами (прикметниками чи іменниками), семантика яких наближається до дієслів сприйняття чи ментальної діяльності і які пов'язані з усвідомленням, розумінням, очевидністю дії/явища: *bilmek* – знати, *zannetmek* – вважати, *sanmak* – вважати, *düşünmek* – думати, *farz etmek* – припускати, *anlamak* – розуміти, *anlaşılma* – розумітися, *addetmek* – вважати, *karar vermek* – вирішувати, *duymak* – чути, *hissetmek* – відчувати, *görmek* – бачити, *bakmak* – дивитися, *göstermek* – показувати, *bulmak* – знаходити, *merak etmek* – цікавитися, *öğrenmek* – дізнаватися, *hatırlamak* – пам'ятати, *söz vermek* – обіцяти, *ummak/ümit etmek* – сподіватися, *belli (olmak)* – бути очевидним, *kuşkusuz/şüphesiz (olmak)* – бути безсумнівним, *emin (olmak)* – бути впевненим. Статистично кількість таких слів доволі незначна в лексичному складі турецької мови, але якщо ми візьмемо їхню частотність, то виявиться, що в розмовній мові вона сягає чи не 75% усіх фактичних використань, отже, цілком очевидно, що

асиндетичні речення, інтегровані на основі цих моделей, істотно змінюють зовнішній (граматичний, синтаксичний) характер турецької розмовної мови порівняно з її письмовим варіантом. Додамо (і ми це побачимо з наведених нижче прикладів), що головне речення переважно є односкладним і часто рухомим відносно підрядного речення (точніше підпорядкованого, оскільки в асиндетичних реченнях йдеться не про підрядний синтаксичний зв'язок як такий, а швидше, про змістове підпорядкування), що є нетиповим для синтаксичної норми турецької мови, адже ми знаємо, що в літературній турецькій мові основний принцип синтаксису – це передування другорядного (підпорядкованого, означення) відносно головного (означуваного).

Найбільш частотною синтаксичною моделлю, інтегрованою на основі асиндетичного зв'язку, є питальне речення, яке підпорядковується одному з названих вище присудків (йдеться про непряме запитання). Причина частотності саме такої моделі очевидна: її граматично нормативний варіант дуже громіздкий навіть для носія мови. У творенні непрямого запитання задіяні дієприслівник-зв'язка (*-ip*) і редуплікація предиката клаузи, наприклад *Ми не знаємо, чи відбудеться завтра конференція – Konferansın yarın yapılıp yapılmayacağını bilmiyoruz*. Спрощена модель, властива розмовній мові, дає нам змогу трансформувати додаткову клаузу з непрямым запитанням у просте запитання (питальне речення з часткою *mi*, коли йдеться про непряме загальне запитання, або з питальним займенником, коли йдеться про непряме спеціальне запитання) і приєднати до присудка головного речення сполучною паузою. *Konferans yarın yapılacak mı, bilmiyorum* з аналогічним перекладом (це загальне запитання); *Tatil için deniz kıyısına mı dağlara mı gideceğiz, henüz karar vermedim* (непряме альтернативне запитання) – *Я поки не вирішив, поїдемо ми в гори чи на море у відпустку. Ne zaman gelecek, belli değil* – *Коли він прийде, невідомо. Bunu kime devretmem gerekiyor, anlayabilmiş değilim* – *Я не зовсім зрозумів, кому маю це передати* (в обох прикладах наведено непряме спеціальне запитання).

Слід особливо підкреслити, що в непрямих питальних реченнях асиндетичного типу нерідко як своєрідна зв'язка між двома реченнями постає вказівний займенник *o* – *той, та, то* або локативний займенник *orası* – *те (місце)* у знахідному відмінку. Цікаво, що в українській мові трапляються структурно еквівалентні речення на зразок *Чи прийде він, я того не знаю – Gelecek mi, orasını*

bilmiyorum. Ще приклад: *Devlete ne kadar yararlı olabilir, onu vakit gösterecek* – Наскільки він може принести користь державі, покаже час.

Ю.В. Щека до речень розглядуваного типу зараховує також ті, що інтегровані на основі умовного способу [9, с. 41]. З цим твердженням можна погодитися з того погляду, що речення з умовним способом, що містять питальний займенник чи питальну частку, дійсно поширені в розмовній мові, й та їхня частина, що містить питальну частку чи питальний займенник, дійсно логічно «вписується» у наведену вище схему (вони подібні структурно, мають сполучну паузу), порівняймо: *Gelsem mi bilmiyorum* – Не знаю, чи приходити мені; *Çay mi içsem kahve mi henüz karar vermedim* – Я ще не вирішив, пити мені чай чи каву; *Nereden başlasam bilmiyorum* – Не знаю, звідки почату. Звернімо увагу на те, що в таких непрямих запитаннях з умовним способом завжди міститься семантика звертання за інструкціями, що повністю відповідає одному зі значень умовного способу.

Для кращого ілюстрування асиндетичних речень із непрямыми запитаннями наведемо ще кілька прикладів. *Bu iyi bir fikir mi, bilmiyorum* – Не знаю, чи це гарна думка. *Savaştan kaçınabilir miyiz, emin değilim* – Не певен, чи зможемо ми втекти від війни. *Bu morfolojik biçim nasıl kullanılır, onu anlatacağım* – Я розкажу, як використовується ця морфологічна форма. *Mesajları kim gönderiyor, bilmiyorum* – Не знаю, хто відправляє ці повідомлення. *Arkasında kim var, bulacağım, merak etmeyin* – Не переймайтеся, я знайду, хто за цим стоїть. *Henşireye çok tu para veriyorlar, merak ediyorum* – Мені цікаво, скільки платять медсестрі. *Ailen nerede, merak ediyor* – Вона цікавиться, де твоя сім'я. *Hastalık ne kadar yaygınlaşır, orasını tam olarak bilemiyorum* – Не знаю, наскільки пошириться хвороба. *Adam ne tür bilgiler elde etmiş, öğrenmeliyim* – Маю дізнатися, яку інформацію отримав чолов'яга. *Sen gittikten sonra burada neler oldu, bir bilsen* – Якби ж ти лише знала, що тут коїлося після того, які ти пішла! *Fırtınadan zarar gören biri var mı, bir bak* – Подивися, чи є постраждалі від буревію. *Direktörümüz müydü, hatırlayamadım* – Я не зміг пригадати, чи то був директор. *Ne durumdayız, merak ettim* – Я поцікавився, у якому ми стані.

Другий за частотністю використання у розмовній мові тип асиндетичних речень – ті, що утворені простим приляганням (співрозташуванням) одного речення (змістово підпорядкованого) до другого (змістово головного, зазвичай односкладного) без наявності жодних формальних елементів. Семантично такі речення є з'ясувальними.

Вимоги до характеру присудка головного речення, описані вище стосовно всіх асиндетичних речень, переважно зберігаються в цій групі. *Vardır, kuşkusuz* – Без сумніву, є. *Hatırlanacaktır, bu sözleşme daha beş yıl önce imzalanmıştı* – Слід нагадати, що ця угода була підписана ще п'ять років тому. *Umarım haklısınızdır* – Сподіваюся, ви праві. *Buranın sahibisiniz belli* – Очевидно, що ви тутешній господар. *Eminim beğeneceksiniz* – Я впевнений, що вам сподобається. *Söz veriyorum, bunu yapacağız* – Обіцяю, що ми це зробимо. *Türkleri durdurduk sandık* – Ми подумали, що зупинили турків. *Eminim, sen çok cesur birisindir* – Я впевнений, що ти дуже хоробрий хлопець. *Malumunuz, darbe ile gelen siyasetçi değilim* – Ви знаєте, що я політик, який прийшов до влади не в результаті перевороту. *Uyudunuz sandım* – Я думав, що ви заснули. Відзначимо, що саме в цій моделі фіксуємо можливість рухомості головного речення відносно підпорядкованого, наприклад: *Vardır kuşkusuz = Kuşkusuz vardır. Haklısınız umarım = Umarım haklısınız*.

Принагідно згадаємо про ситуацію так званого складного додатка. На відміну від описаних вище речень, тут явно бачимо формально виражений граматичний зразок між складниками речення, зокрема прямий додаток, і лише один присудок (друге дієслово де-факто є частиною складеного присудка у формі дієприкметника або квазідієприкметника). *Ailen seni, öldü bilecek* – Твоя родина вважатиме тебе загиблою. *Seni öldü sanıyordum* – Я думав, що ти помер. Порівняймо такий варіант речення з описаним у попередньому абзаці: *Uyudunuz sandım* – Я подумав, що ви спите. Слід зазначити, що такі складні додатки в сучасній турецькій мові трапляються нечасто й переважно тоді, коли присудком речення виступає ментальне дієслово (*sanmak, zannetmek, bilmek*).

Наступна група асиндетичних речень – це речення з дієсловом *demek* (казати) у різних, необхідних за смыслом конкретного висловлення, граматичних реалізаціях. У цій же групі слід виокремити поліфункціональний і дуже частотний для сьогоденної розмовної мови сполучник *diye* (являє собою словоформу дієслова *demek*, а саме дієприслівник, що перейшов до розряду сполучників). Формально дієслово *demek* оформлює пряму мову, але турецька пряма мова виходить далеко за межі того, що ми маємо на увазі під прямою мовою в українській. Турецьке розуміння прямої мови можна інтерпретувати з точки зору широкої дефініції «мислення – це внутрішнє мовлення», тому не лише власне говоріння, але й будь-який розумовий процес з погляду фор-

мально-граматичного оформлення в турецькій щонайменше може бути представлений як пряма мова. Саме через це значна частина додаткових клауз, що містять семантику розумової діяльності, у розмовній мові отримують оформлення за допомогою слівформ дієслова *demek* (подумав, що... – *dedim/diye düşündüm*; сказав, що... – *dedim*; спитав, чи... – *dedi/diye sordu*; сподіваюся, що... – *diye ümit ediyorum*; непокоюся, що... – *diye endişeleniyorum*; очікую, що... – *diye bekliyorum*; подивився, чи... – *diye baktı*, і таких варіантів може бути чимало). Наведімо кілька прикладів. *Vi iş yarına bitecek diye ümit ediyorum* – Сподіваюся, що ця робота закінчиться до завтра. *Vana yardım olur diye düşündüm* – Я подумав, що він мені допоможе. *Treni kaçırtırız diye endişeleniyorduk* – Ми непокоїлися, що можемо спізнитися на потяг.

Варто також звернути увагу на частотний для сьогоденної турецької розмовної мови варіант використання заперечної форми наказового способу від дієслова *demek* у значенні попередження («не здумай»). *Sakin yakalanayım deme* – Не здумай потрапитися. *Sakin vazgeçeyim deme* – Не здумай відмовлятися. *Vi projeye katılmayalım demeyin* – Не здумайте відмовлятися від участі у проєкті. *Yok deme sakın* – Не здумай казати «ні».

Безпосередньо дотичними є варіанти клауз із цільовою семантикою (в українських еквівалентах таких речень маємо переважно сполучник *щоб*, а в турецькій мові у повних варіантах синтетичних речень з додатковими клаузами міститься не герундій, а усічений інфінітив), які в розмовній мові можуть трансформуватися у речення з часткою *diye*, проте, на відміну від описаних вище речень із з'ясувального семантикою, де ми формально маємо лише співрозташування простих речень (крім речень із дієсловом *demek*, які де-факто є прямою мовою і до яких речення, описувані в цьому абзаці, є структурно дотичними), речення з цільовою семантикою і сполучником *diye* з формально-граматичного погляду є складнопідрядними з підрядним мети, адже присудок підрядного речення має набути форми наказового або бажаного способу. *Ektek bayatlamasın diye onu plastik bir poşetin içine koyduk* – Щоб хліб не зачерствів, ми поклали його у пластиковий пакет. *Türk dizilerini Ruslar izlesin diye değil Türkler izlesin diye yapıyoruz* – Ми знімаємо турецькі серіали не для того, щоб їх дивилися росіяни, а для того, щоб їх дивилися турки. *Annemi göreyim diye memleketime geldim* – Я приїхав до своїх рідних місць, аби побачити матусю. *Şu kapı açılsın diye bekliyorum* – Я чекаю, щоб двері відчинилися.

Як дуже незначний статистично, утім, вельми частотний у розмовній мові слід виокремити варіант речень (також складнопідрядних), які мають семантику бажання (побажання) й інтегруються на основі дієслів із семантикою бажання, побажання, очікування, сподівання, зокрема *istemek* – *хотіти*, *temenni etmek* – *бажати*, що є присудком переважно односкладного головного речення, тоді як підпорядковане речення, як і в попередньому випадку, набуває форми наказового або бажаного способу. *Bil istedim* – Я хотів, щоб ти знав. *Yaşamamın istiyorum* – Я не хочу, щоб він жив. *Ölmesin temenni ediyorum* – Я не хочу, щоб він помирав. *Umut ediyorum futbolcularımız bu olaydan müspet bir şekilde etkilensin* – Сподіваюся, ця подія позитивно вплине на наших футболістів.

Останнім із частотних для розмовної мови варіантів є складнопідрядне речення з підрядним додатковим, утворене на основі сполучника *ki* (ми про нього побіжно згадували вище). Цей тип речення є єдиним з усіх описуваних, що твориться не на підґрунті асиндетичного зв'язку. Такі речення з погляду семантики бувають двох типів, а саме з'ясувальними (*Diyelim ki bir deniz kıyısına geldiniz* – Пропустімо, що ви приїхали на море. *Düşünün ki kendinizi bilmediğiniz bir megalopol ortasında buldunuz* – Уявіть, що ви опинилися посеред незнайомого меганоліса. *Belli ki buralı değilsiniz* – Очевидно, що ви немісцевий. *Malumdur ki üçüncü bir koronavirüs dalgasına yakalanmış durumdayız* – Очевидно, що ми зіштовхнулися з третьою хвилею коронавірусу. *Emin olun ki bunu yarın da size soracağız* – Будьте певні, що я спитаю про це у вас також і завтра. *Eminim ki işi bir an önce bitireceksinizdir* – Я упевнений, що ви якомога швидше закінчите цю роботу. *Araştırmalar gösteriyor ki yeni bir virüs tipi ile karşı karşıyayız* – Дослідження демонструють, що ми опинилися сам на сам із новим типом вірусу. *Bilinmelidir ki Çince kolay kolay öğrenilecek bir dil değildir* – Потрібно знати = розуміти, що китайська – не та мова, яку можна легко вивчити) та цільовими (*Yeter ki biz dersimizi çalışmayı bilelim* – Хоч би ми (достатньо, щоб ми) старанно робили свої уроки. *Gönül ister ki, sıcacık bir çorba içelim* – Хочеться з'їсти гарячого супчику).

Висновки. Констатуємо, що турецька мова має низку доволі громіздких із погляду інтеграції синтаксичних структур, які під час використання в розмовній мові можуть певною мірою ускладнювати процес комунікації. З огляду на це в мові виникли моделі, які дають змогу істотно спростити такі складні утворення й додати мовленню динамічності. Таких спрощених, властивих роз-

мовній мові моделей може бути виділено чимало, у статті розглянуто чотири з них, які постають як еквіваленти певних різновидів простих ускладнених речень з додатковими клаузами. Описані моделі можуть стати у нагоді особам, які вивчають турецьку мову, адже вони значно полегшують

процес творення незвичних для них синтаксичних структур і дають змогу уникнути як невдач під час їхньої інтеграції, так і цілком імовірних комуникативних девіацій. Дослідження інших особливостей турецької розмовної мови перебуває серед перспектив наших подальших досліджень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Айляров Ш.С. Развернутые члены предложения в современном турецком языке. Москва : МГУ, 1974. 230 с.
2. Соколов С.А. Анализ значений и употребления отглагольных имен на -dik и -та в сравнительном плане. *Труды Военного института иностранных языков*. 1954. № 6. С. 67–79.
3. Сорокин С.В. Куда не добралась «языковая революция»: лексическое наполнение и особенности перевода с турецкого языка генеральной доверенности как разновидности юридического документа. *Добірне намисто на шану арабіста* : збірник до ювілею Л.А. Петрової. Київ : ВЦ КНЛУ, 2017. С. 171–193.
4. Сорокін С.В., Ксьондзик Н.М. Історія турецької мови : курс лекцій. Київ : ВЦ КНЛУ, 2016. 235 с.
5. Сорокін С.В. Типи синтаксичного зв'язку в тюркських мовах (на прикладі турецької і азербайджанської мов). *Україна і світ: діалог мов і культур* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. Київ : ВЦ КНЛУ, 2015. С. 425–427.
6. Щека Ю.В. О соотношении парных членов предложения и некоторых типов предикативных конструкций в турецкой разговорной речи. *Советская тюркология*. 1983. № 6. С. 68–75.
7. Щека Ю.В. Предикативные конструкции в полнозначными фиксированными элементами в турецкой разговорной речи. *Советская тюркология*. 1986. № 5. С. 70–79.
8. Щека Ю.В. Роль речевого ритма в актуальном членении турецкой разговорной фразы. *Вестник МГУ. Серия 13. Востоковедение*. 1987. № 4. С. 134–138.
9. Щека Ю.В. Связь текста посредством нулевого члена и некоторые типы асиндетических сложных предложений в турецкой разговорной речи. *Советская тюркология*. 1988. № 2. С. 33–42.
10. Щека Ю.В. Смещение значения категориальных форм глагола в турецкой разговорной речи. *Советская тюркология*. 1985. № 5. С. 62–71.
11. Щека Ю.В. Турецкая разговорная речь (монография). Москва : Восточная книга, 2010. 144 с.
12. Demir G.Y. Türkçenin Pirus Zaferi! *Trajik Başarı. Türk Dil Reformu* / G. Lewis. İstanbul : Paradigma Yayıncılık, 2007. S. XIII–XLVIII.
13. Lewis G.L. *Trajik Başarı. Türk Dil Reformu*. Çev. M.F. Uslu. İstanbul : Çeviribilim Yayınları, 2016. 271 s.